

«ÜZLİKSİZ BİLİMLENDİRİW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIVDIN INTEGRACIYASI»

atamasındaqı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

NAHQIVAN AĞZINDA UZUN ÜNLÜLERİN ÜNSÜZLER ÜZERİNDEKİ SESLİK İZLERİ

Ertuğrul ÇEÇEN¹
Remzi ÇALIŞIR

Özet: Türk dilinde düzenli bir şekilde Yakut, Türkmen ve Halaç Türkçelerinde korunarak varlığını devam ettiren uzun ünlüler, Türkçenin birçok lehçe ve ağzında görüldüğü gibi Azerbaycan Türkçesi ve ağzlarında da görülmektedir. Bu çalışmada varlığını çeşitli seslik izlerle Azerbaycan Türkçesinde ve ağzlarında devam ettiren uzun ünlülerin Nahçıvan ağzındaki ünsüzler üzerinde bıraktığı seslik izler incelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Azerbaycan Türkçesi, Nahçıvan ağzı, uzun ünlü, ünsüzler.

Abstract: Long vowels, which continue to exist in the Turkish language by being preserved regularly in Yakut, Turkmen and Halach Turkish, are seen in many dialects and dialects of Turkish, as well as in Azerbaijani Turkish and its dialects. In this study, the phonetic traces left by long vowels, which continue their existence with various phonetic traces in Azerbaijani Turkish and dialects, on the consonants in Nakhchivan dialect will be examined.

Key Words: Azerbaijani Turkish, Nakhchivan dialect, long vowels, consonants.

Giriş

Bir konuşma temposu içinde ortalama/normal bir sürede boğumlanan ünlülere “normal süreli ünlüler”; normalden daha kısa sürede boğumlananlara “kısa ünlüler”; normalden daha uzun bir sürede boğumlananlara ise “uzun ünlüler” denilmektedir. (Buran, 2007: 32-33).

Birçok lehçede hiçbir seslik iz bırakmadan kısalan ve birincil kısa ünlülerle karışmalarına rağmen uzunluklarını koruyamayan bu ünlülerin kısılırken bazı lehçelerde seslik izler bırakarak birtakım değişiklikler oluşturduğu bilinmektedir. Bu seslik izlerin yarattığı değişiklikler; ünlü ikizleşmesi, tonlulaşma, incelleme, kalınlaşma¹, ünsüz türemeleri ile genişlemedir. (Tekin, 1995: 123; Yalçın, 2013: 36-37; Başdaş 2007: 98).

Uzun ünlülerin kısılırken oluşturdukları bu ses olayları Azerbaycan Türkçesinin Nahçıvan ağzında da görülmektedir. Nahçıvan ağzındaki uzun ünlülerin kısılırken ünsüzler üzerinde bırakmış olduğu seslik izler şöyle gösterilebilir:

1. Ünsüz İkizleşmesi

¹ Öğr. Gör. Ertuğrul Çeçen, TÖMER (Fırat Üniversitesi Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi) / El-mek: ececen23@gmail.com

¹ Bu seslik izin uzun ünlülerle ilgisi için bk. Süleyman Kaan YALÇIN, (2009), “Türkçede Artdamaksıllaşma Olayının Birincil Uzun Ünlülerle İlgisi Üzerine Bir Değerlendirme”, **Turkish Studies**, C. 4, S. 8, s. 2340-2357.

«ÜZLİKSİZ BİLİMLENDİRİW SISTEMASINDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASI»

atamasındaqı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

İç seste iki ünlü arasında bulunan bazı ünsüzlerin iki ayrı heceye ait olmak şartıyla yinelenmeleridir. Bu olayın Türkçenin tarihî dönem ve lehçelerindeki örnekleri şöyledir:

Nahçıvan ağzındaki ünsüz ikizleşmesi örnekleri şu şekilde karşımıza çıkmaktadır:

sakāl (AT.) > sağgal (NA) “sakal”; yeēti (AT.) > yēddi (NA.) “yedi”; tokūz (AT.) > dokğaz, dokğuz, dokkuz (NA) “dokuz”; ātım (AT.) > addım (NA.) “adım”.

2. Ünsüz Türemesi

Ünsüz türemesi, sözcüğün ön, iç veya son seslerinde sözcüğün aslında olmayan bir ünsüzün türemesidir (Korkmaz, 2017: 243).

Uzun ünlülerin ikizleşmesi veya kısalması ön, iç ve son seslerde bazı ünsüz türemelerine neden olmaktadır. Tekin uzun ünlülerin ikizleşerek uzunluğunu ünlülere yakın olan ünsüzlere bıraktığını belirtir (Tekin, 2003: 309).

Nahçıvan ağzında uzun ünlülerin kısalması sonucunda ortaya çıkan bazı ünsüz türemesi örneklerine rastlanmaktadır:

yā (AT.) > yay (NA.) “yay”; bā (AT.) > bağ (NA.) “bağ, ip”; ūya (AT.) > yuva (NA.) “yuva”.

3. Tonlulaşma

Tonlulaşma, ünsüzlerin boğumlanması sırasında, ciğerlerden gelen havaya ses tellerinin titreşerek ton vermesi ve tonsuz ünsüzlere tonluluk niteliği kazandırmasıdır (Korkmaz, 2017: 228).

Ana Türkçede tek heceli kelimelerin sonundaki ötümsüz patlayıcı p, ç, t, k ünsüzleri, Oğuz grubu Türk lehçelerinde, kısa bir ünlüden sonra kendilerini korudukları hâlde (birincil) uzun bir ünlüden sonra ötümlüleşerek sırasıyla b, d, c, g ve ğ (y) olmuşlardır. Bu gruba (rt) ve (rç) ünsüz grubu da dâhildir (Tekin, 1995: 128–129).

Nahçıvan ağzında uzun ünlülerin kısalması sonucunda ortaya çıkan tonlulaşma örneklerine rastlanmaktadır:

ālta- (AT.) > aldat- (NA.) “aldatmak”; āk > (AT.) > ağ (NA.) “ak, beyaz”; bütı- > (AT.) > buda- (NA.) “budamak”; kōl > (AT.) > göl (NA.) “göl”; tūş > (AT.) > düş (NA.) “düş, rüya”; hōt > (AT.) > od (NA.) “ateş”.

Sonuç

Uzun ünlülerin kısalırken bırakmış olduğu tonlulaşma, ünsüz ikizleşmesi ve ünsüz türemesi ses olayları Nahçıvan ağzında tespit edilmiştir. Tespit edilen bu seslik izler incelendiğinde tonlulaşma olayının en fazla görülen seslik iz olduğu

